

LEERPLAN

Muzikale Opvoeding

(algemeen vak - lestijd: 2 uur per week)

Secundair Onderwijs - A.S.O. - III^{de} graad - Studierichting Rudolf Steinerpedagogie

ingediend door: Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen vzw
lid van de European Council for Steiner Waldorf Education
p/a Nachtegaalstraat 8
2060 Antwerpen
03/213 23 33
steinerscholen@telenet.be

datum: 28 februari 2006

Inhoud

1. Beginsituatie.....	3
2. Doelstellingen.....	4
2.1. Algemene doelstellingen.....	4
2.2. Leerplandoelstellingen.....	4
3. Leerinhouden.....	7
3.1. Vocale of vocaal-instrumentale muziek.....	7
3.2. Muziektheorie.....	7
4. Pedagogische en didactische wenken.....	8
4.1. Stemverdeling.....	8
4.2. Klaspraktijk.....	8
5. Minimale materiële vereisten.....	9
6. Evaluatie.....	9
7. Bibliografie.....	10

1. Beginsituatie

Leerlingen die uit de tweede graad van het middelbaar onderwijs van een steinerschool komen, zijn vertrouwd met de muzikale aanpak van de Rudolf Steinerscholen. Deze blijft gericht op een zo intens mogelijk praktisch musiceren, waarbij eventuele muziektheorie als middel en niet als doel gehanteerd moet worden.

Idealiter kan de muziekleraar voortbouwen op volgende verworvenheden van de tweede graad:

- de leerlingen zijn vertrouwd met meerstemmige samenzang voor gelijke stemmen
- de leerlingen hebben samenspelervaring opgedaan met het beschikbare heterogene klasinstrumentarium
- de leerlingen kennen de intervallen en de elementaire samenklanken
- stemsoorten en instrumentsoorten werden eigen gemaakt
- de leerlingen kunnen met voldoende zelfwaarneming en toenemende zelfstandigheid deelnemen aan de gemengde koorzang

In de derde graad zoeken de leerlingen vanuit eigen verworvenheden en mogelijkheden in toenemende mate een aansluiting bij de muzikale fenomenen die hen omringen in de maatschappij.

De instroom van leerlingen is heteroog. Er zijn ook heel wat leerlingen bij die niet uit de tweede graad van een steinerschool komen en dus minder vertrouwd zijn met de muzikale aanpak in de Steinerpedagogie. Men wordt o.a. ook steeds meer geconfronteerd met een instroom van brommers. Dit maakt het klassikaal werken moeilijker en er moet steeds meer gedifferentieerd gewerkt worden

2. Doelstellingen

*«In der Kunst erlöst der Mensch den in der Welt gebund'nen Geist,
In der musikalische Kunst den in sich Selbst gebund'nen Geist.»*

(‘Wahrspruchwort’ van Rudolf Steiner)

2.1. Algemene doelstellingen

Het doormaken en beleven van de opeenvolgende periodes uit de muziekgeschiedenis, die volgens de steinerpedagogie aan de ontwikkelingsfasen van het kind gerelateerd zijn, mondt in de derde graad uit in een grote synthese. In het eerste jaar van de derde graad streeft de leerkracht naar een stijloverzicht. In het tweede jaar van de derde graad wordt dit streefdoel uitgebreid naar het maken van eigen esthetische keuzes en het verwoorden ervan (*aanzicht, doorzicht, overzicht, uitzicht*).

Voor de leerling in de derde graad betekent dit dat hij/zij verondersteld wordt zelfstandiger tot een inzichtelijk overzicht te komen van de intellectuele, sociale en culturele impulsen die hem/haar omringen. Deze veronderstelde rijpingsgraad moet als basis dienen voor een verder te zetten persoonlijkheidsontplooiing. Hierbij is het zich zelfstandig aangesproken ervaren in een groter sociaal geheel meteen een van de pijlers die onze maatschappij helpen schragen.

Zoals de oude stadstaten Sparta en Athene hun burgers deelname aan koorzang oplegden tot aan de dertigjarige leeftijd, zo wil de Steinerpedagogie het belang van de samenzang beklemtonen door de koorzang in de derde graad resoluut centraal te stellen. De bewuste ervaring van de verkwikkende werking die sociaal gedragen musiceren oplevert, is een kapitale beleving. Deze wordt als kostbare wetenschap meegedragen op latere levenswegen. Het musiceren in de derde graad stelt zich de vorming van dit muzikale bewustzijn tot doel.

2.2. Leerplandoelstellingen

De opzet is om grotere muzikale gehelen en/of themata grondig te benaderen en uit te diepen. Als concreet doel hierbij stellen we dat de leerlingen zelfbewust een eigen plaats innemen, eigen invalshoeken ontwikkelen t.o.v. de historische context waarbinnen deze werken en/of themata zich bewegen. De eigen inbreng van de leerlingen dient ten stelligste gestimuleerd te worden, naast het ontwikkelen van een eigen smaak.

In het vak Muzikale Opvoeding wordt gestreefd naar een brede culturele, muzikale en kunstzinnige wereldinteresse die zich laat vertalen naar het concrete schoolleven. Hierbij dient het eigen ideële wereldbeeld aan de concrete maatschappelijke realiteit getoetst te worden.

Door het musiceren ontwikkelen de leerlingen een gevoel van maat, orde en proportie, wat hen aanzet tot voortdurende verfijning en introspectie.

Kaderend binnen het gehele leerplan van de derde graad in de Steinerpedagogie, dient het vak Muzikale Opvoeding een heilzame geesteshygiënische wisselwerking te bieden met de andere vakken. Daarom sluit het zo nauw mogelijk aan bij grotere, vaak vakoverschrijdende projecten zoals tonelen, eindwerken en cultuurhistorische reizen. (zie hiervoor de leerplannen Nederlands, Exploratie, Expressie, Esthetica en Geschiedenis).

Daar waar mogelijk worden de leerlingen betrokken bij het muzikale gebeuren in de gehele school. Leerlingen van de derde graad dienen bij voorkeur verantwoordelijkheden op te nemen naar jongere leerlingen toe.

De leerplandoelstellingen hebben dezelfde indeling als die gebruikt werd bij de specifieke eindtermen (SET).

Waarnemen.

De leerlingen

1. kunnen muzikale, kunstzinnige activiteiten gebruiken om het waarnemen te verscherpen en te verdiepen; (SET 3)
2. kunnen het gevoel als waarnemingsorgaan gebruiken in welbepaalde muzikale opdrachten
 - a. bij het beschrijven van fenomenen
 - b. en om de gevoelens van anderen te leren waarnemen; (SET 4)
3. kunnen tijdens welbepaalde opdrachten geconcentreerd en met hun gevoel luisteren
 - a. naar muzikale cultuurproducten en
 - b. naar zichzelf en anderen bij het musiceren. (SET 5)

Denken

De leerlingen kunnen

4. hun denkbeelden tot een auditieve uitvoering brengen binnen een welbepaalde muzikale opdracht; (SET 6)
5. erkennen dat hun eigen voorstellingen en oordelen een kleuring kunnen hebben, afhankelijk van hun denkstijl, hun positie en hun relatie met de waarneming; (SET 7)
6. theoretisch denken in welomschreven kunstzinnige opdrachten. (SET 10)

Oordelen

De leerlingen kunnen:

7. onderscheiden in welke mate sympathie en antipathie hebben meegespeeld bij het vormen van een oordeel binnen een bepaalde opdracht; (SET 12)
8. na het kennismaken met verschillende standpunten een eigen oordeel formuleren binnen welomschreven leersituaties in het cultuurdomein muziek. (SET 13)

Kunstzinnigheid

De leerlingen kunnen:

9. in muzikale composities structuren herkennen; (SET 19)
10. de eigenheid herkennen van het artistieke domein muziek; (SET 20)
11. creativiteit omvormen tot kunstzinnigheid
 - a. door uit te gaan van waarneming, inleving en de eigenheid van context en materialen,
 - b. door het pendelen tussen waarnemen en handelen bij het kunstzinnig proces;
 - c. en dit ook gebruiken in welbepaalde leeropdrachten zoals teamvorming, zelfreflectie, expressie, muzikale opdrachten en sociale interactie; (SET 21)
12. zich afstemmen op het geheel om tot een gemeenschappelijk kunstzinnig proces te komen bij het musiceren; (SET 22)
13. inzien dat mensen in het kunstzinnig proces vele facetten van hun wezen tonen en brengen hiervoor respect op; (SET 23)
14. vertrouwen ontwikkelen in het eigen en het gemeenschappelijke kunstzinnige proces. (SET 24)

Ondernemen

De leerlingen kunnen in het cultuurdomein muziek, binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

15. bij kooruitvoeringen hun zin tot ondernemen tonen in een individueel en/of een groepsproject en dit ook presenteren voor een ruim publiek; (SET 31)
16. bij kooruitvoeringen concentratie, doorzettingsvermogen opbrengen, geduld nastreven, flexibel zijn, creativiteit nastreven en leren omgaan met stress. (SET 32)

Team vormen

De leerlingen kunnen in het cultuurdomein muziek, binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

17. in een dialoogcultuur actief deelnemen; (SET 33)
18. alle teamleden respecteren ongeacht hun taak of rol, en leiding nemen of aanvaarden in groepsprocessen; (SET 35)
19. door teamwerk oplossingen laten ontstaan bij onverwachte situaties in groepsprojecten; (SET 36)
20. hun eigen gedrag waarnemen tijdens teamwerk. (SET 37)

Zelfreflecteren

De leerlingen kunnen:

21. aangeven binnen een bepaalde leercontext en onder begeleiding dat ze zich bewust zijn van eigen beperkingen en talenten; (SET 39)
22. zich bij welbepaalde leersituaties verplaatsen in verschillende standpunten en zienswijzen en dit gebruiken om het eigen standpunt te vormen of bewust te maken. (SET 40)

3. Leerinhouden

3.1. Vocale of vocaal-instrumentale muziek

Vanuit de eerder vermelde leerplandoelstellingen is het absoluut wenselijk dat een zo breed mogelijke waaier van muzikale themata en periodes benaderd wordt. Zowel vroeger benaderde stijlen als nog onverkend gebleven idiomen worden hierbij behandeld. Een relatief groot tijdsbestek dient voorzien te worden voor het voorbereiden van grotere projecten zoals tonelen, concerten en cultuurhistorische reizen.

Waar mogelijk wordt aandacht besteed aan door de leerlingen zelf geschreven of meegebrachte partituren. Uitvoeringsmodi zijn solozang, koorzang, instrumentaal of gemengde vocaal-instrumentale muziek.

Allerhande concertbezoeken en culturele manifestaties kunnen worden voorbereid, bijgewoond en nabesproken. Er dient ook tijd ingeruimd te worden voor de benadering van wereldmuziek. Hierbij kan ook aangesloten worden bij bijzondere vaardigheden of vertrouwdheden en interesses van leerlingen.

Het bewust leren hanteren, maar ook het doorgronden van werking en impact van elektronische toondragers (in samenhang met de beeldcultuur) moet zeker aan bod komen.

3.2. Muziektheorie

Theorie wordt enkel met betrekking tot de behandelde themata en/of op vraag van leerlingen uitgewerkt, voornamelijk met het oog op verdieping van prille inzichten of relativering van onvolkomen of te prille oordelen.

4. Pedagogische en didactische wenken

4.1. Stemverdeling

In principe wordt steeds de hele klas betrokken bij het muzikale klasgebeuren. Dit kan zowel actief musicerend als actief luisterend zijn.

Bij het begin van het schooljaar wordt de SATB - stemverdeling van de tweede graad best nog eens geëvalueerd. Regelmatige opvolging van de jongensstemmen is essentieel; een aanpassing van de stemverdeling kan vaak nodig zijn.

Bij onvoldoende bezetting van de tenorpartij is het aangeraden om waar mogelijk werken te transponeren om in de tenorligging met altstemmen te kunnen werken. De jongens fungeren dan als baritonpartij.

Bij eventuele ambitusproblemen in de koor- of solozang wordt steeds uitgegaan van de mogelijkheden van de leerling. Partijen moeten soms 'op maat' gesneden worden (bijv. octaveringen voor noten die buiten de ambitus vallen, of totale transpositie).

4.2. Klaspraktijk

Elke werkanalyse, koorwerk of instrumentaal stuk wordt zo vaak mogelijk al doende voorbereid. Deze komen tot stand mits klassikale vooroefeningen die specifieke fenomenen uit een werk belichten of aanbrengen. Er wordt zo veel mogelijk een beroep gedaan op het potentieel aan muzikanten dat de klas rijk is. Dit vergt een continu instrumenteren en arrangeren van de leerkracht. Slechts waar dit mogelijk is, kan een beroep gedaan worden op audiovisuele middelen (symfonisch werk bijvoorbeeld), maar de voorkeur gaat natuurlijk uit naar concertbezoeken.

Het verdient aanbeveling om een verregaande versnippering van het lesmateriaal te vermijden door af en toe projectmatig en waar mogelijk vak- en zelfs klasoverschrijdend te werken. Men streeft best naar programmatorische samenhangen (zoals een klasconcert, een schoolconcert, een voorspel bij een toneelstuk, jaarfeest, pedagogisch schoolfeest, kunstzinnige avonden en toneelprojecten.)

5. Minimale materiële vereisten

De belangrijkste vereiste is een 'muzieklokaal': een ruimte die akoestisch geschikt is voor vocaal, instrumentaal en gemengd gebruik. Voldoende verluchting is essentieel, evenals zitmeubilair dat een gezonde zanghouding bevordert.

Een bord met notenbalken, voldoende muziekstaanders, degelijke audio-apparatuur en een gestemd klavier-instrument zijn de minimale vereisten voor het realiseren van dit leerplan.

Bijkomende faciliteiten kunnen zijn: extra muziekinstrumenten en een 'muziek'-bibliotheek,

6. Evaluatie

In de Rudolf Steinerscholen worden voor het vak Muzikale Opvoeding geen tests of examens voorzien: permanente evaluatie moet de leraar in staat stellen om een objectief beeld te krijgen van de capaciteiten en de ontwikkeling van de leerlingen.

De evaluatie is gericht op zowel de koorzang als de solozang. Niet het individuele technische peil wordt getoetst, maar wel de ontwikkeling en vooruitgang die de leerlingen maken, evenals het groeien van een zekere rijpingsgraad.

Bij de evaluatie moet de leraar ook nagaan of de leerlingen in toenemende mate in staat zijn om tot eigen esthetische keuzes te komen en die te argumenteren.

7. Bibliografie

- BAUAR, S., *Geistliche Chormusik der Romantik*, Stuttgart, 1989.
- BECKH, H., *Die Sprache der Tonart*, Stuttgart, 1977.
- BEILHARZ, G., *Entstehung und Entwicklung der neuen Leier*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart 1989.
- BEILHARZ, G., *Strömendes Gestalten*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart 1989.
- BINDEL, E., *Die Zahlengrundlagen der Musik im Wandel der Zeiten*, Stuttgart, 1985.
- BLUME, W., *Musikalische Betrachtungen im geisteswissenschaftlichen Sinn*, Dornach, 1984.
- BOLKOVAC, E., JOHNSON, J., *150 Rounds for Singing and Teaching*, New York, 1995.
- BRAß, R., *Schöpferisches Musizieren. Musik in der Widarschule*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- BRETSCHNEIDER, W., *Brahms, Schubert, Mendelssohn für Gottesdienst und Konzert*, Stuttgart, 1997.
- DIXON, G., *The Faber Motet Series*, London, 1994.
- DOBBINS, F., *The Oxford Book of French Chansons*, Oxford, 1991.
- DÖRFLER, W., *Das Lebensgefüge der Musik*, Dornach, 1975.
- DOLDINGER, F., *Mozart*, Stuttgart, 1974.
- ENGEL, H.H., *Grundsätzliche Gesichtspunkte zu einer musikalischen Therapie*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- FERRIER, W., *Kathleen Ferrier*, Stuttgart, 1986.
- FELLOWES, E.H., DART, Th., *Invitation tot Madrigals (I-X)*, London, 1976.
- FRIEDENREICH, C.A., *Musikalische Erziehung auf geisteswissenschaftlicher Grundlage*, Freiburg, 1981.
- GERBERT, C., *Das ABC der Stimmbildung*, Stuttgart, 1978.
- HAGEMANN, E., *Vom Wesen des Musikalischen*, Freiburg i. Br., 1974.
- HIMMELSBACH, E., *Der Ewigkeitsimpuls in der Lebensdramatik großer Musiker*, Basel, 1983.
- HUSEMANN, A.J., *Der musikalische Bau des Menschen*, Stuttgart, 1987.
- HUSEMANN, A.J., *Tonheileurythmie aus musikalischer Menschenkunde*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- JACKSON, F., *Anthems for Choirs I & II*, Oxford, 1973.
- JACOBS, R., *Musiktherapie auf anthroposophischer Grundlage*, Bad Liebenzell, s.d.
- JAFFKE, C., *We wish you a merry Christmas (Carols, Hymns, Songs and Rounds)*, Stuttgart, 1983.
- JAFFKE, F., MAIER, M., *Early one morning, Folk Songs, Rounds, Ballads, Shanties, Spiritual and Plantation Songs, Madrigals*, Stuttgart, 1987.
- JANSEN, K., VAN DER LINDEN, K., *Liederen uit de Geert Groote School Amsterdam*, Amsterdam, 1997.
- JULIUS, F.H., *De klank tussen stof en geest*, Driebergen, 1985.
- KAUSSLER, I. & H., *Die Goldberg-Variationen von J.S. Bach*, Stuttgart, 1985.
- KEYTE, H., PARROTT, A., *The Shorter New Oxford Book of Carols*, Oxford, 1993.
- KNIERIM, J., *Heilende Kräfte der Musik. Ein Kinderschicksal*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- KNIERIM, J., *Ein neues Blasinstrument: die Choroiflöte*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*,

- Stuttgart, 1989.
- KÖNIG, K., *Zur Musiktherapie in der Heilpädagogie*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- KROMOLICHKI, J., *Florilegium Cantuum Sacrorum*, Augsburg, 1974.
- KUX, R. & W., *Eurythmie und Musik. Erinnerungen an Rudolf Steiner*, Stuttgart, 1976.
- LIEVEGOED, B.C.J., *Maat, ritme en melodie. De therapeutische werking van muzikale elementen*, Zeist, 1983.
- LÜTJE, H., *Begnadete Tonsetzer*, Stuttgart, 1975.
- MELAERTS, J., *Melisma-koorboek*, Boechout, 1998.
- MIRANDOLLE, W., *De grondslagen van het muziekonderwijs*, Den Haag, s.d.
- MORRIS, C., *A Sixteenth-Century Anthem Book*, Oxford, 1988.
- MÜLLER-WIEDEMANN, S., *Die Hörraum-Therapie und die Tonstärken-Therapie*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- OBERKOGLER, F., *Vom Wesen und Werden der Musikinstrumente*, Schaffhausen, 1976.
- OBERKOGLER, F., *Richard Wagner: Vom Ring zum Gral*, Stuttgart, 1985.
- OBERKOGLER, F., *Parsifal*, Stuttgart, 1983.
- OBERKOGLER, F., *Die Zauberflöte, Mozarts Mysterienoper & Goethes Dramenfragment*, Schaffhausen, 1984.
- PEDROLI, T., *Gemeinsames Musizieren*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- PEPPER, S., *Heilpädagogischer Musikunterricht im Volksschulalter*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- PETER, C., *Die Sprache der Musik in Mozarts Zauberflöte*, Stuttgart, 1983.
- PETER, C., *Die Pause in der Musik und ihre Analogie im Leben und in der Erziehung & Die Wiederholung in der Musik: ihre Bedeutung und ihre Anwendung in der Erziehung und im Musikunterricht*, Stuttgart, 1986.
- PETTI, A.G., *The Chester Books of Motets (I-XVI)*, Chester, 1996.
- PFROGNER, H., *Lebendige Tonwelt*, München, 1982.
- RIEHM, P.M., *Musikunterricht aus lebendiger Menschenkunde*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- RIEHM, P.M., *Chorheft für die Oberstufe*, Wuppertal, 1986.
- RIEHM, P.M., *Chorheft für die Mittelstufe*, Wuppertal, 1988.
- RIEHM, P.M., *Hör ich von fern Musik ... Volkslieder für unsere Zeit*, Stuttgart, 1990.
- RULAND, H., *Ein Weg zur Erweiterung des Tonerlebens. Musikalische Tonkunde am Monochord*, Basel, 1981.
- RULAND, H., *Zum Problem Musiktherapie*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- RUTTER, J., *European Sacred Music*, Oxford, 1996.
- SCHMIDT, Th.M., *Musik und Kosmos als Schöpfungswunder*, Frankfurt, 1974.
- SCHRIEFER, J., *Aller vers la lumière (Chants de Jürgen Schriefer)*, Paris, s.d.
- SPALINGER, J., *Hören und Bewegen*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- STEINER, R., *Rudolf Steiner over muziek*, Zeist, 1986.
- TOBIASSEN, M., *Vom freien Tongespräch*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- TRUBEL, G., *Die Kurrende (I & II)*, Stuttgart, 1963.
- VAN DER PALS, L., *Der Mensch 'Musik'*, Dornach, 1969.
- VELTMAN, W.F., *Mensen en planeten. Een kosmisch georiënteerde psychologie*, Zeist, 1993.
- VISSER, C., *Muziektherapeutische ervaringen*, Zeist, 1991.

- VISSER, C., *Musik in der Sozialtherapie*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- VISSER, N., *Das Tongeheimnis der Materie*, Järna, 1984.
- VISSER, N., *Das elektronische Ton-Erlebnis*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- VON BALTZ, K., *Rudolf Steiners musikalische Impulse*, Dornach, 1981.
- VON GLEICH, S., *De toonsoorten – hun gevoelswaarde en kosmische achtergronden*, Driebergen, 1984.
- VON LANGE, A., *Mensch, Musik und Kosmos. Anregungen zu einer goetheanistischen Tonlehre*, Freiburg, 1956.
- WALTER, B., *Von den moralischen Kräften der Musik*, Stuttgart, 1987.
- WERBECK-SVÄRSTRÖM, V., *Die Schule der Stimmenthüllung. Ein Weg zur Katharsis in der Kunst des Singens*, Dornach, 1984.
- WILCOCKS, D., RUTTER, J., *Carols for Choirs (I - IV)*, Oxford, 1970.
- WILMAR, F., *Heilen und Erziehen*, uit: *Erziehen und Heilen durch Musik*, Stuttgart, 1989.
- WÜNSCH, W., *Weiß mir ein Blümlein blaue (Zweistimmige Liedsätze)*, Witten, 1985.
- WÜNSCH, W., *Instrumentalsätze für Mittelstufenorchester*, Witten, 1988.
- , *Flensburger Hefte*, Heft 19: *Musik*, Flensburg, 1989.